

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

raflı olmak üzere dört tane, kalın birer kaval silmenin çerçevelediği sivri kemerli niş içerisinde, iki ejderhanın kuyrukları ucundaki bir hilâlden çıkan, tepesine çift başlı kartal motifi oturtulmuş hayyat ağacı kabartmaları işlenmiştir; minarelerdeki süslemeler ayrıntılar açısından birbirinden farklıdır. Medrese genelinde oldukça süslü, fakat süsleme çalışmaları yer yer yarım kalmış haldedir. Avludaki pencerelerin kenarlarına da kabartma olarak Bakara süresinin 256 ve Âl-i İmrân süresinin 18 ve 19. âyetleri yazılmıştır.

5,20 m. derinliğinde bir dehliz oluşturan sivri beşik tonozlu giriş eyvanından geçilerek varılan 30,50 × 12,20 m. boyutlarındaki uzun dikdörtgen avlu üç tarafından, sivri kemerler yardımıyla on dört sütuna oturan iki katlı revaklarla çevrilidir. Yan eyvanların önüne rastlayan kısımlarda revak kemerleri eyvanlar gibi çatı hizasına kadar yüksek yapılmış, böylece binanın üst katı eyvanlarla önlerindeki revak açıklıkları tarafından enlemesine ikiye bölünmüştür; dolayısıyla her bölüme ayrı bir merdivenle çıkılır. Girişin sağında bir kenarı 5,80 m. olan kubbe örtülü kare planlı mescid yer almakta, binada bundan başka alt katta yirmi, üst katta yirmi iki olmak üzere toplam kırk iki kapalı mekân bulunmaktadır; bu hacimlerin tamamı beşik tonozlarla kapatılmıştır.

Önündeki revak kemeri ve yanlarındaki kışık dershanelerle birlikte yıkık durumda bulunan ana eyvanın arkasında, binaya bitişik inşa edilmiş içten ve dıştan onikigen gövdeli, külâh örtülü bir kümbet yer almaktadır. Kitâbesi olmadığı için sahibi tesbit edilemeyen kümbetin gövdesi iç içe yuvarlak kemerlerle tezyin edilmiştir ve fevkalâde zengin

süslemeli bir saçak altı bordürüyle sona ermektedir; külâh da gövde gibi fakat daha küçük ve daha sıkı kemerlerle süslüdür. Cenaze mahzeni haçvari planlı ve çapraz tonozlu, iki merdivenle çıkılan mihraplı üst mekân ise içten kubbe örtülüdür ve sanduka mevcut olmadığı için mescide çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Diez, *Die Kunst der islamischen Völker*, München 1915, s. 115; Abdurrahman Beygu, *Erzurum Tarihi: Anıtları, Kitabeleri*, İstanbul 1936, s. 116-130; Konyalı, *Erzurum Tarihi*, s. 353-354; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 116-123, rs. 288-294; Rahmi Hüseyin Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, İzmir 1982, s. 25, 36; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 152-153; O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara 1986, s. 26-28; Ali Emîrî, "Kars Şehri Hakkında Bir Vesika-i Târîhiyye", *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası*, sy. 28-30, İstanbul 1336, s. 776; Halim Baki Kunter, "Hatuniye Medresesi", *Ülkü*, I/5, Ankara 1947, s. 17-19; Suut Kemal Yetkin, "Erzurum Çifte Minareli Medresesi", *EAÜİFD*, I/2-3 (1952), s. 46-49; J. M. Rogers, "The Çifte Minare at Erzurum and the Gök Medrese at Sivas", *Anatolien Studies*, XV, Ankara 1965, s. 82-84; Haluk Karamağaralı, "Erzurum'daki Hatuniye Medresesinin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülâhazalar", *Selçuklu Araştırmalar Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 209-247.

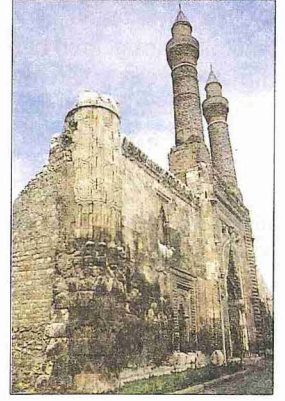


DOĞAN YAVAŞ

ÇİFTE MİNARELİ MEDRESE

Sivas'ta
XIII. yüzyıla ait
Selçuklu medresesi.

Şehrin orta kesiminde Keykâvus Dârüşşifâsı'nın karşısında yer alan medresenin, taçkapı üzerinde bir şerit halinde uzanan celi kitâbesinden 670 (1271-72) yılında İlhanlı Veziri Şemseddin Cüveynî tarafından yaptırıldığı öğrenilmektedir. Aynı kitâbedeki mimar adı okunamamakta, ancak birçok araştırmacı tarafından bu şahsın Külük b. Abdullah olduğu kabul edilmektedir. Yapı hemen hemen bugün sadece ön cephesiyle ayakta kalabilmiş durumdadır. Cephenin arkasında 1882 yılında yapılan ve sonraları okul olarak kullanılan bir hastahane binası yer almaktadır. Medresenin asıl tahrip edilşinin bu binanın yapımı sırasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. 37,54 metrelik cephenin ortasında taçkapı, onun üzerinde de iki köşesine gelecek şekilde planlanmış, medreseye adını veren minareler yer alır. Taçkapının iki yanında asimetrik sıralanmış niş ve pencerelerle köşelerdeki silindirik pây-



Çifte Minareli
Medrese -
Sivas

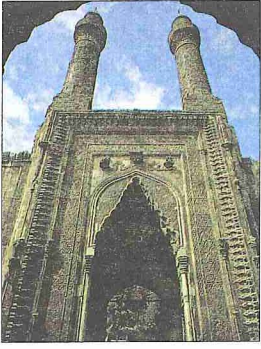
ler, bu âbidevî ölçülerdeki büyük cepheye ayrı bir hareketlilik kazandırmıştır.

Son otuz yıl içinde yapılan kazılardan, medresenin açık avlulu-dört eyvanlı planında ve iki katlı olarak inşa edildiği, ayrıca iki yanında bulunan bina temellerinden de bir külliye birimi olduğu anlaşılmaktadır. Bu temellerden, etrafında su künkleri ve su ile ilgili başka malzemeler bulunan bir hamama, diğerinin ise bir zâviyeye ait olduğu sanılmaktadır. Sağlam vaziyetteki ön cephenin arkasında değişik ölçülere sahip üç beşik tonozlu odanın dışında ayakta kalabilmiş başka mimari eleman yoktur; ancak kazılar neticesinde bulunan temellerden köşe odaları ile yan eyvanlar arasında üçer hücrenin yer aldığı tesbit edilmiştir. Bugün ortada görülen kısa sütunlar yapının ikinci katının dayanaklarıdır. Kesme taşın bolca kullanıldığı medresede özellikle süsleme unsuru olarak tuğla malzeme de yer verilmiştir.

Taçkapının girişinde ortada mukarnaslı büyük bir niş, iki yarıda da onun benzeri küçük nişler yer almaktadır. Beşik tonoz örtülü giriş eyvanının iki yanında yukarı çıkan merdivenler bulunmaktadır. Taçkapının üzerinde yükselen, geometrik çini süslemeli tuğla minareler kapının ihtişamını artırmaktadır; minarelerin şerefe korkulukları dahil petek ve külâh kısımları sonradan yapılmıştır. Taçkapıya yanlardan bakıldığında minarelerin tabii uzantısı olan yarım silindirik gövdeler üzerinde, Divriği Ulu Camii'ndekileri hatırlatan dış taşkın çiçek demeti şeklinde yüksek kabartmalar görülmüş; bu demetler alt ve üst kısımlarından ince birer burmalı şeritle birbirlerine bağlanmıştır. Taçkapı bordürünün en dıştaki süsleme kuşağını teşkil eden bu silmenin hemen yanında içeri doğru sırasıyla mukarnaslı ve çiçek bezemeli bir çerçeve, onun yanında palmet dizisi, he-

Çifte Minareli Medrese'nin içinden bir görünüşü - Erzurum





Çifte
Minareli
Medrese'nin
taç kapısı -
Sivas

men onun yanında en dıştaki çiçek demeti silmenin daha küçük ölçülerde bir benzeri ve onun yanında da iç içe geçmeli düzenlenmiş geometrik rozetlerden oluşan geniş bir kuşak yer almaktadır. Alt kısmı bitkisel motiflerle tezyin edilmiş olan bu geniş şeridin hemen yanındaki, yıldızlardan meydana gelen dar bir şerit bordür kuşaklarının iç sınırını teşkil eder ve yukarıda bu iki şerit arasında tek satırlı kitâbe yer alır. Mukarnaslı nişin üzerinde iç içe silmelerden oluşan kabartma bir sivri kemer bulunmakta ve bunun içinde girift bitkisel motifler, üzerinde ise satıhtan tamamen dışarı çıkmış üç boyutlu, ortadaki daha büyük üç palmet kabartması dikkati çekmektedir. Kapı açıklığı sivri kemerli olup giriş nişinin iki yan köşesindeki sütunçelerle aynı yüksekliktedir; bunların üstüne nişin üç tarafını döşeyen ve mukarnasların hemen altına rastlayan kitâbe kuşağı oturulmuştur.

Cepenin köşelerinde yer alan iki yuvarlak yarım pâyeye tam köşe kulesi olmayıp medresenin bitişiğindeki binalarla sınırlarını tesbit eden birer mimari unsurdur. Demet pâyeye şeklinde küçük yarım yuvarlak çubukların çevrelediği pâyelerin alt kısımlarında, içleri bitkisel motiflerle süslenmiş ve ters-düz sırasıyla dizilmiş üçgenler yer almaktadır. Üçgenlerin üzerinde girift rûmillerden oluşan geniş bir kuşak, onun üstünde

de bitkisel motiflerden oluşan bir kaval silme bulunmakta ve bu silme dikey yuvarlak çubukların üzerinde atlamalı olarak ve birer tezyinatsız çubuğun üzerinde çapraz yaparak bütün pâyeye yüzeyini dolaşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. de Jerphanion, *Mélanges d'archéologie anatolienne*, Beyrut 1928, s. 80-81; R. Nazif — İ. H. Uzunçarşılı, *Sivas Şehri*, İstanbul 1928, s. 113-115; A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris 1930-34, II, 151-152; E. Diez — O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955, s. 69; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 115-116; Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Ankara 1970, s. 56-57; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, s. 58-63; Ömer Bakırer, *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, Ankara 1981, I, 454-458; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 150; Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara 1986, s. 23-26; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, s. 61-68; Zeki Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanaatçılar*, Ankara 1989, s. 270-273.

ÖZKAN ERTUĞRUL

ÇİFTE NAĞRA

Türk vurmali sazlarından nakkârenin iki tanesinin yan yana gelmesi suretiyle kullanılmasını ifade eden "çifte nakkâre" tabirinin halk ağzında aldığı şekil (bk. NAKKÂRE).

ÇİFTE SALÂ

(bk. SALÂ).

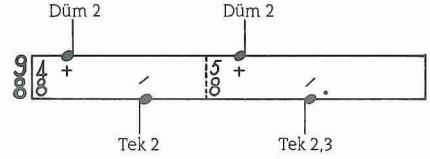
ÇİFTE SOFYAN

Türk müzikisi usullerinden.

Aksak usulünün, çok yürük olan (9/16'lık) mertebesinin yürüklüğü dolayısıyla özel bir kalıba girmesinden ibarettir. Bu kalıp, aksak usulünün ikinci ve üçün-

cü ile beşinci ve altıncı vuruşlarının birleştirilmesi suretiyle meydana gelmiştir. Usulün yürüklüğü, güfte taksiminde de aksaktan farklı bir uygulamayı gerektirir. Nota yazımında 9/16'lık olarak yazılması doğru ise de aksak usulü gibi 9/8'lik mertebede yazılması tercih edilmiştir.

Diğer hususlarda tamamen aksak usulü gibi olup (bk. AKSAK) şematik gösterilişi şöyledir:



BİBLİYOGRAFYA :

Özkan, *TMNCİ*, s. 596; Rauf Yektâ, *Türk Musikisi*, s. 111; Sadeddin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 11.



İSMAİL HAKKI ÖZKAN

ÇİFTE VAV

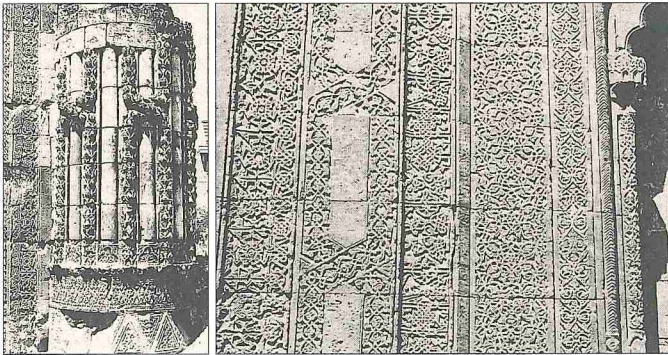
(bk. VAV).

ÇİFTLİK

Osmanlı toprak sisteminde ziraat yapılan belirli büyüklükteki araziye verilen ad.

Çiftlik Farsça "cuft > çift" ile Türkçe "+lık" ekinden meydana gelmiş olup bir çift öküzle sürülebilecek büyüklükteki toprak parçalarını ifade eder. Kelime bazan ek almaksızın sadece çift şeklinde de geçer. Balkanlar'da özellikle Slavlar'ın yaşadığı bölgelerde bu kelimenin karşılığı olarak "baştina" tabiri kullanılmıştır. Önceleri timar* sistemi çerçevesinde bir çiftçi aileye yetebilecek büyüklükte toprak birimi iken daha sonraları büyük ziraat işletmeleri ve mülkâneleri ifade eden bir anlam kazanmıştır. Ayrıca Osmanlılar'dan önceki devirlerde de çiftçinin temel toprak ölçü birimini oluşturmuştur.

Osmanlı arazi sisteminde bir çiftlik toprağın ölçüsü kanunnâmelerle tesbit edilmiş olup verim kabiliyetine göre 60-150 dönüm arasında değişirdi. Bu haliyle de timar, vakıf ve mülk topraklarda ziraat yapılan toprakların temel ünitesi özelliğini taşırdı. Reâyâ genel adıyla belirtilen müslüman ve gayri müslim köylüler ellerindeki bu çeşit toprak parçala-



Çifte
Minareli
Medrese'nin
köşe kulesiyle
taş süslemesinden
bir detay